

УДК 342.95 (477)

Н. В. Нестор

кандидат юридичних наук, здобувач

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Наявність спорів та відповідно потреби їх вирішення є невід'ємною складовою комунікативних відносин в суспільстві, розвитку державних та прадержавних утворень, цивілізації в цілому. На різних історичних проміжках часу подібні функції вирішення спорів делегувалися, доручалися різним суб'єктам; з часом, загальноприйнятою в світі практикою стало здійснення правосуддя окремими суб'єктами – судами (суддями), які хоча й вмонтовані в систему державно-владних відносин, водночас в своїй діяльності повинні бути незалежними від впливу третіх осіб, в тому числі інших державних інституцій. Незалежний, справедливий суд в сучасних умовах стає гарантом законності та правопорядку в соціумі, забезпеченню прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, безпосередньо сприяє становленню правової держави та побудови громадянського суспільства.

Відсутність очевидного прогресу в напрямку досягнення справедливості в суспільстві, рівності всіх суб'єктів перед законом та судом, реальних, а не декларативних демократичних перетворень в суспільстві, подолання негативних явищ корупції, службових зловживань, нехтуванням правами та інтересами пересічних осіб навіть після внесення змін до Конституції України в частині правосуддя в 2016 році, в черговий раз актуалізує питання оптимального формату судової влади, напрацювання ефективної моделі її співпраці з іншими гілками влади, в тому числі з врахування результатів теоретичного переосмислення самого визначення, змісту судової влади як правового та соціального явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти, визначення категорії «судова влада» активно вивчаються фахівцями в сфері адміністративного, конституційного, процесуального права – варті уваги роботи насамперед В.С. Бігуна, І.С. Гриценка, Р.В. Ігоніна, В.В. Молдована, О.М. Музичука, М.А. Погорецького, С.В. Прилуцького, І.Б. Усенка та інших дослідників. Незважаючи на використання схожих наукових підходів, вчені намагаються запропонувати власні дефініції поняття, використовуючи ключові, на їх думку, ознаки, принципи, функції судової влади. При цьому відсутнє комплексне узагальнення таких підходів, спроба цілісного підходу до змісту досліджуваного поняття.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів наукового визначення поняття та змісту

судової влади, формування власного підходу до розуміння та тлумачення цієї правової категорії.

Виклад основного матеріалу. О.В. Кошова, розглядаючи у власному дисертаційному дослідженні судову владу як соціокультурний феномен слушно зазначає, що ця влада є результатом саморозвитку і самоорганізації системи влади у суспільстві і державі, як «відповідь» на соціальний запит людей щодо справедливого вирішення спорів, яка формується тривалий час. Правові явища, до яких належить судова влада, як частина соціокультурного світу створюються не лише юристами і законодавцями, а усім складним і багатоманітним суспільством [1, с. 44]. По суті, вона є найбільш наближеною до громади та громадян, адже є третьою, неупередженою стороною, арбітром у вирішенні спорів та конфліктів, сприяє врегулюванню суперечливих правовідносин, що безпосередньо стосуються життя та діяльності конкретних індивідів.

Діюче законодавство не містить легального визначення категорії судової влади, що з однієї сторони, сприяє сприйняттю поняття як певної узагальненості в змісті цього правового та суспільного явища; з іншої сторони, дає можливість для широких наукових розвідок в даній площині, формування науковцями – фахівцями у сфері різних галузей права власних дефініцій та концепцій щодо природи, змісту судової влади. В основному результати наукових напрацювань вчених зводяться до тлумачення, визначення згаданого виду державної влади через призму публічних інститутів, які маю відповідні повноваження в сфері правосуддя; або через категорії впливу, повноважень, функцій, компетенцій, якими володіють суди, судді та інші пов'язані суб'єкти.

Так, з інституційної точки зору, судова влада може визначатися як система державних органів, що мають передбачені законом владні повноваження, спрямовані на встановлення істини, відновлення справедливості і покарання винних осіб, рішення яких є обов'язковими до виконання всіма сторонами, яких вони стосуються [2, с. 48]; система незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати в судових засіданнях правові спори, конфлікти та інші юридичні суперечки [3, с. 68] і т.д. Відмітимо, що такий підхід до сприйняття інституту судової влади був нормативно закріплений в Концепції судово-правової реформи

в Україні, схваленою постановою Верховної Ради України в квітні 1992 року. Зокрема встановлювалося, що судовою владою слід розуміти систему незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, мають виключні владні повноваження по здійсненню правосуддя, відновлення порушеного права і встановлення справедливості [4]. По суті має місце ототожнення судової влади та судової системи як сукупності державних судів, що у встановлених законом рамках та процедурах здійснюють правосуддя.

При цьому потрібно мати на увазі, що сучасна правова наука, зазначає Н.Д. Квасневська, виробила три принципово відмінних підходи до тлумачення категорії «судова система»: 1) система державних судів; 2) система державних судів та альтернативних недержавних судів, а також інших державних органів, що сприяють функціонуванню судів; 3) у вузькому та широкому значенні, які відповідають першому та другому підходам [5, с. 111]. У зв'язку з тим, що при інституційному підході до тлумачення категорії судової влади як правило йдеться мова про сукупність лише судів – державних органів, тому в даному аспекті судова влада ототожнюється навіть не з усією судовою системою, а лише з її частиною; фактично має місце додаткове звуження обсягу правової категорії. Зосереджується увага на суб'єктній складовій, при цьому зовсім не враховується особливості функціонування судової системи.

Значно ширше в літературі представлена точка зору про трактування судової влади на основі функціонального підходу, тобто її можливостей, повноважень, які можуть бути здійснені, в тому числі з використанням механізму державного примусу. Критикуючи інституційний підхід, вчені акцентують увагу на тому, що не є обґрунтованим зводити владу до суду як установи, державного органу. Подібна позиція є помилковою, - натомість судовою владою треба вважати не орган чи посадову особу, а те, що вони можуть і спроможні зробити; тобто на перше, визначальне місце має виходити функція, але не суб'єкт її виконання [6, с. 44]. На основі такої точки зору, судова влада визначається як функціонально, а з часом й інституційно відособлена сфера публічної влади; сукупність владних повноважень судів та інших уповноважених суб'єктів, легітимізованих волею народу або іншого конкретно-історичного суб'єкта легітимації, зміст яких становить здійснення з метою підтримання правопорядку, забезпечення соціальної злагоди та інтересів панівних верств суспільства в спеціальних процесуальних формах правосуддя, а також тлумачення норм права та контроль за державними органами і посадовими особами [7, с. 22]; як самостійна гілка державної влади, яка забезпечує вирішення конфліктів, що виникають у суспільстві на основі права [8, с. 24];

як здійснення за допомогою спеціально створених державою органів – судів лише їм властивими способами і можливостями правового впливу на фізичних і юридичних осіб та на соціальні процеси в суспільстві [9, с. 59]; як самостійну, незалежну, інституційно та функціонально відособлену гілку влади, яка, перебуваючи у стані постійної взаємодії з іншими гілками влади, реалізує специфічні, покладені на неї Конституцією та законами України, засновані на демократичних принципах та правових засадах функції з відправлення правосуддя, забезпечення однакового розуміння та застосування законодавства та відповідності законів і підзаконних актів Конституції України та здійснюється у формі конституційного, адміністративного, господарського, цивільного, кримінального судочинства, а також розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення через сформовану систему судів та адміністративних судових органів, які виконують адміністративно-управлінські функції [10, с. 27].

В згаданих вище визначеннях ключова увага акцентується на функціях, завданнях суду, частково ототожнюються поняття судової влади та правосуддя як основного змісту діяльності судів, що на нашу думку не є однозначним. Ці поняття очевидно є взаємопов'язаними, але не тотожними. Правосуддя, додає С.М. Тимченко, є одним з напрямків правоохоронної діяльності, одне з найважливіших повноважень, здійснення яких на практиці пов'язане з функціонуванням судової влади [11, с. 98]. Правосуддя це діяльність, здійснювана тільки судом щодо належного розгляду та вирішення в процесуальному порядку кримінальних, цивільних і господарських справ, а також застосування на основі закону державного примусу до правопорушників з метою зміцнення законності та правопорядку в суспільстві; виховання громадян і попередження скоєння нових правопорушень; охорони від будь-яких зазіхань тих вищих цінностей, які на певний історичний момент мають для держави пріоритетне значення [12, с. 2]. Отже правосуддя є одиничним елементом по відношенню до більш загального за правовою природою поняття судової влади, додатковими формами реалізації якої є також судових контроль, узагальнення судової практики та правозастосування, обрання та звільнення (припинення повноважень) суддів, тлумачення законодавства, діяльність органів суддівського самоврядування та органів, покликаних забезпечити належні умови для функціонування судів (Державна судова адміністрація, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія суддів).

Висновки. Сукупність різноманітних підходів до визначення змісту категорія судової влади в основному пов'язано з акцентування конкретного автора власної уваги на одному з аспектів структу-

ри цієї категорії, який на його думку є головним та визначальним. У зв'язку з потребою в деяких ситуаціях, з метою простоти сприйняття (наприклад, звичайними громадянами, які не володіють тонкощами теоретичних дискусій) використовувати спрощене розуміння судової влади, не бачимо сенсу ігнорувати напрацювання вчених, які у власних роботах аргументовано доводять доцільність інституційного або функціонального підходу в дефініції судової влади. Через це логічним на нашу думку є визначення судової влади у вузькому та широкому значенні.

У вузькому значенні судова влада на альтернативній основі може бути представлена сукупністю компетентних державних та недержавних (третейських, міжнародних) судових органів, які мають юрисдикцію щодо вирішення того чи іншого спору, конфлікту в суспільних відносинах; або правом та обов'язком здійснення визначених законом управлінсько-владних повноважень, пов'язаних та не пов'язаних з функціями правосуддя.

Натомість у широкому значенні судова влада являє собою складне суспільно-правове явище, яке охоплює в своєму складі: 1) сукупність державних та недержавних судів, органів суддівського самоврядування, Державної судової адміністрації, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії суддів, суддів судів всіх ланок та юрисдикцій, присяжних; 2) можливість впливати на суспільні відносини шляхом імперативного вирішення правових конфліктів між різними сторонами, застосування примусу в процесі прийняття та виконання цих рішень; 3) судово-владну компетенцію, тобто передбачену нормами матеріального та процесуального права здатність мати право на власний розсуд, з використанням положень законодавства аналізувати матеріали справи та приймати остаточне рішення по її суті; здійснювати контрольні, аналітичні, статистичні, правотворчі функції; 4) спеціальну процедуру формування суддівського корпусу (обрання, звільнення, припинення повноважень, притягнення до відповідальності суддів), органів суддівського самоврядування, створення нових та ліквідації існуючих судів.

Запропонована нами можливість тлумачення судової влади у вузькому та широкому значенні дає змогу збалансовано, виважено підійти до визначення змісту такої складної правової категорії як судова влада, комплексно врахувати різні аспекти, сфери застосування цього поняття та відповідно потребу у вузькій чи ширшій формі окреслювати її структуру та обсяг, залежно від цілей та завдань наукового пізнання.

Література

1. Кошова О.В. Судова влада як соціокультурний феномен: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 198 с.

2. Дмитриев Ю.А., Черемных Г.Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека // Государство и право. 1997. № 8. С. 48–49.

3. Мурашин Г.О. До питання реформування судової влади // Правова держава. Київ, 1997. Вип. 7. С. 68–75.

4. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992р. № 2296-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.

5. Квасневська Н. Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд // Форум права. 2015. № 5. С. 110–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

6. Гуценко К.Ф., Ковалев М.А. Правоохранительные органы. Москва, 1995. 320 с.

7. В.С. Бігун та інші. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / ред. І.Б. Усенко. Київ, 2014, 503 с.

8. Махніцький О.І. Судова влада: сутність, зміст та поняття // Актуальні проблеми держави і права. 2013. Вип. 70. С. 19-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2013_70_6.

9. Молдован В. В., Молдован А.В. Судострій. Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН. Київ, 2012. 364 с.

10. Шпенюк Д.Ю. Служба суддів в Україні: адміністративно-правові засади : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук. Харків, 2017. 41 с.

11. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України. Київ, 2004. 304 с.

12. Туркіна І. Є. Правосуддя як форма здійснення державної діяльності // Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 1. С. 97-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_1_17.

Анотація

Бичин С. О. Щодо визначення поняття та змісту судової влади: теоретичні аспекти. – Стаття.

В статті проаналізовано зміст, структуру та елементи судової влади як правового та соціального явища. Аналізуються різноманітні наукові підходи до даного питання, дефініції низки науковців щодо поняття судової влади. Зокрема акцентується увага на використанні ними інституційного або функціонального підходів, тобто зосередженні уваги на публічних інститутах в сфері правосуддя або на публічних повноваженнях, функціях суду та суддів. Формуючи власне визначення судової влади, автор пропонує його розуміння у вузькому та широкому значенні.

Ключові слова: судова влада, суд, теоретичні аспекти, поняття, категорія, науковий підхід.

Аннотация

Бычин С. А. По определению понятия и содержания судебной власти: теоретические аспекты. – Статья.

В статье проанализированы содержание, структура и элементы судебной власти как правового и социального явления. Анализируются различные научные подходы по данному вопросу, дефиниции ряда ученых относительно понятия судебной власти. В частности акцентируется внимание на использовании ими институционального или функционального подходов, то есть сосредоточении внимания на публичных институтах в сфере правосудия или на публичных полномочиях, функциях суда и судей. Формируя собственное определение судебной власти, автор предлагает его понимание в узком и широком смысле.

Ключевые слова: судебная власть, суд, теоретические аспекты, понятие, категория, научный подход.

Summary

Bychin S. O. Concerning the definition and content of the judiciary: theoretical aspects. – Article.

The article analyzes the content, structure and elements of the judiciary as a legal and social phenomenon. Various scientific approaches to this issue, the definition of a number of scholars on the concept of the judiciary

are analyzed. In particular, the focus is on the use of institutional or functional approaches, that is, the focus on public justice institutions or on the public authority, functions of the court and judges. In formulating his own definition of the judiciary, the author offers his understanding in a narrow and broad sense.

Key words: judiciary, court, theoretical aspects, concepts, category, scientific approach.